مۆرفۆفۆنۆسینتاکس

ئەم باسە لە گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی
ژمارە (٢٣)ی ساڵی (٢٠١٢) دا بڵاوکراوەتەوە.

(دەمانبینیت) دارِشتەییەکی پۆلۆسینسیتیە[١] رِستەییەکی لێڵە[٢] لە قاڵبی وشەییەکدا ، بەلای کەمی ئەم دوو واتایە دەگەیێنێ:

ا ــ تۆ ئێمە دەبینیت. (ئیستا)

ب ــ   ئێمە تۆمان دەبینی. (جاران)

واتا رِستەی (دەمانبینیت) دوو بنجی هەیە. سێ جۆر یاسای گوێزانەوەی رِێزمانی (سینتاکسی – مۆرفۆلۆجی – فۆنۆلۆجی) ، کە هەریەکە سەر بە ئاستێکە ، بەشداری دەکەن لە ئەنجامدانی.

ئەم باسە هۆی ئەم لێڵییە دەخاتە روو و زاراوە بۆ ئەم دیاردەیە پێشنیاز دەکات.

لە زمانی کوردیدا دوو جۆر رِاناو هەیە. (جودا و لکاو) جۆر و ئەرکیان لەم خشتەیەدا خراونەتەروو:

ژمارە	کەس	جودا	لکاو	
			رِابردووی تێپەرِ (A)	رِابردووی تێنەپەرِ و داهاتووی تێپەرِ و تێنەپەرِ (B)
تاک	١	من	م	م
	٢	تۆ	ت	یت
	٣	ئەو	ی	٠ ـ / ێت – ات

کۆ	١	ئێمە	مان	ین	
	٢	ئێوە	تان	ن	
	٣	ئەوان	یان	ن	

ڕاناوە لکاوەکان لەگەڵ کاردا دەردەکەون بۆ دەربڕینی ڕێکەوتن لـە نێـوان بکەر و کاردا. واتا ڕۆڵی بکەری دەبینن.

ژمارە	کەس	جودا	لکاو			
			ڕابردووی تێپەڕ	ڕابردووی تێنەپەڕ	داهاتووی تێنەپەڕ	داهاتووی تێپەڕ
تاک	١	من	کرد ـ م	چوو ـ م	دەچـ ـ م	دەکە ـ م
	٢	تۆ	کرد ـ ت	چوو ـ یت	دەچـ ـ یت	دەکە ـ یت
	٣	ئەو	کرد ـ ی	چوو ـ	دەچـ ـ ێت	دەکـ ـ ات
کۆ	١	ئێمە	کرد ـ مان	چوو ـ ین	دەچـ ـ ین	دەکە ـ ین
	٢	ئێوە	کرد ـ تان	چوو ـ ن	دەچـ ـ ن	دەکە ـ ن
	٣	ئەوان	کرد ـ یان	چوو ـ ن	دەچـ ـ ن	دەکە ـ ن

دەستەی (A) (م ـ ت ـ ی ـ مان ـ تان ـ یان) بە یەکەمی ئەم بەشانەی ڕستەوە دەلکێ ، بەم ریزە:

١) ـ بەرکاری ڕاستەوخۆ

٢) ـ بەرکاری ناڕاستەوخۆ

٣) ـ پێشبەند

٤) ـ یەکەم پێشگر

٥) ـ ڕەگی کار ....(یاسا ژ ١)

واتا

١ ـ ئەگەر بەرکاری ڕاستەوخۆ لە ڕستەکەدا هەبوو ڕاناوە لکاوەکە پێیەوە دەلکێ.

ـ ئەوان **دیاری ـ یان** بۆ ئازاد نەدەنارد.

٢ – بەرکاری ڕاستەوخۆ نەبوو بە بەرکاری ناڕاستەوخۆوە دەلکێ:

ئەوان بۆ **تۆ ـ یان** نە دەنارد.

٣ ـ بەرکاری ڕاستەوخۆش نەبوو بە پێشبەندەوە دەلکێ:

ئەوان **بۆ ـ یان** نەدەنارد.

٤ـ پێشپەند نەبوو بە پاشگری یەکەمەوە دەلکێ

ئەوان **نە ـ یان** دە نارد.

ئەوان **دە ـ یان** نارد

٥ ـ پاشگر نەبوو بە ڕەگی کارەوە دەلکێ :

ئەوان **نارد ـ یان**.

دەستەی (B) (م ـ یت ـ ێت/ات ـ ین ـ ن ـ ن) هەمیشە بە ڕەگی کارەوە دەلکێ.

...........(یاسا ژ ٢)

ڕاناوە لکاوەکان جگە لە ئەرکی (بکەری) ئەرکی (بەرکاری) ش دەبینن[٣].

واتا ڕاناوی جودای ڕستە دەشێ بە ڕاناوێکی لکاوی سەر بە هەمان کەس و ژمارە جێگیر بکرێ. ئەمە بە پێی ئەم یاسایەی لەم خشتەیەدا خراوەتە روو دێتە ئەنجام:

ئەرك	کات	
	ڕابردوو	داهاتوو
بکەر	A	B
بەرکار	B	A

واتا :

١ ـ ئەگەر (بکەر) سەر بە دەستەی (A) بێ ئەوە (بەرکارەکە) بە ڕاناوێکی لکاوی سەر بە دەستەی (B) جێگیر دەکرێ.

٢ ـ . ئەگەر (بکەر) سەر بە دەستەی (B) بێ .. ئەوە بەرکارەکە بە ڕاناوێکی لکاوی سەر بە دەستەی (A) جێگیر دەگرێ.

ڕاناوە جێگیرکراوەکە بە پێی یاساکانی شوێن ژ١ و ٢ شوێنی خۆیان دەگرن.

لە ڕستەی:

تۆ ئێمە دەبینیت.

تۆ ـ بکەرە

ئێمە ـ بەرکارە

دە ـ ئەسپێکتە ، ئامرازی بەردەوامییە.

بین ـ ڕەگی داهاتووی (بینین) ـە.

بۆ جێگیرکدنی بەرکار (ئێمە) بە ڕاناوێکی لکاو:

١ ـ کاری ڕستەکە (بین) تێپەڕە و کاتەکەی (داهاتووە).بە پێی خشتە ژ ٣ گەر کات داهاتوو بێ بکەر لە دەستەی (B) دەبێ . لێرە ڕاناوی بکەری (یت) ـە کە سەر بە دەستەی (B) ـە.

٢ ـ بۆ (بەرکاری) ڕوو لە دەستەکەی تر دەکەین. واتا دەستە (A). تێیدا (مان) بەرانبەر (ئێمە) یە.(مان) جێی (ئێمە) دەگرێ .

٣ ــ (مان) کە سەر بە دەستەی (A) یە ، بە پێی یاسای شوێن ژ 1 بە یەکەم پێشگرەوە دەلکێ ، کە (دە ـ) یە.

٤ ــ بە پێی یاسای (بکەرلادان) ی بە ئارەزوو دەشێ (تۆ) لابرێ و رستەکە دەبێتە:

دە ـ مان ـ بین ـ یت

دەمانبینیت ...... (تۆ ئێمە دەبینیت)

٥ ــ دەشێ (ت) ی ڕاناوی (یت) بەیاسایێکی بە ئارەزوو لابرێ ، لە ئەنجامدا ڕستەکە دەبێتە:

دەمانبینی

لە ڕستەی :

ئێمە تۆمان دەبینی.

ئێمە ــ بکەرە

تۆ ــ بەرکارە

مان ــ ڕاناوی لکاوی بەرکارییە.

دە ـ ئەسپێکتە، ئامرازی بەردەوامییە.

بینی ــ ڕەگی ڕابردووی (بینین) ــە.

بۆ جێگیرکدنی بەرکار (تۆ) بە ڕاناوێکی لکاو:

١ ــ کاری ڕستەکە (بین) تێپەڕە و کاتەکەی (ڕابردووە). بە پێی خشتە ژ ٣ گەر کات رابردوو بێ بکەر لە دەستەی (١) دەبێ لێرە ڕاناوی بکەری (مان) ــە کە سەر بە دەستەی (A) ــە.

٢ ــ بۆ (بەرکاری) روو لە دەستەکەی تر دەکەین. واتا دەستە (٢). تێیدا (یت) بەرانبەر (تۆ) یە.(یت) جێی (تۆ) دەگرێ .

٣ — بە پێی یاسا ژ (2) دەچێتە شوێنی خۆی کە ڕەگی کارەکەیە.

٤ — (مان) بەڕەڵڵا بوو و بێ پەناگە مایەوە. بە پێی یاسای شوێن ژ 1 ئەگەر ئەگەر بەرکاری ڕاستەوخۆ و بەرکاری ناڕاستەوخۆ و پێشبەند لە ڕستەکەدا نەبوو ، دەستەی یەکەمی ڕاناوە لکاوەکان بە یەکەم پێشگرەوە دەلکێ. لێرە بە پێشگری (دە ـ) وە دەلکێ.

٤ — زمانی کوردی وەك زمانێکی (بکەر لاچ) دەشێ بە یاساییێکی بە ئارەزوو (ئێمە) لاببرێ و رستەکە دەبێتە:

دە ـ مان ـ بینی ـ یت

٥ — (ی) ی نیشانەی کاتی ڕابردوو و (ی) ی (یت) بەیاسای (تێکتوانەوە) دەبن بە یەك (ی).

دەمانبینیت...... (ئێمە تۆمان دەبینی)

هەنگاوەکانی گوێزانەوەی ڕستەی (أ) و (ب) و بۆ هاوسیماکانیان لەم وێنەیەدا روونکراوەتەوە:

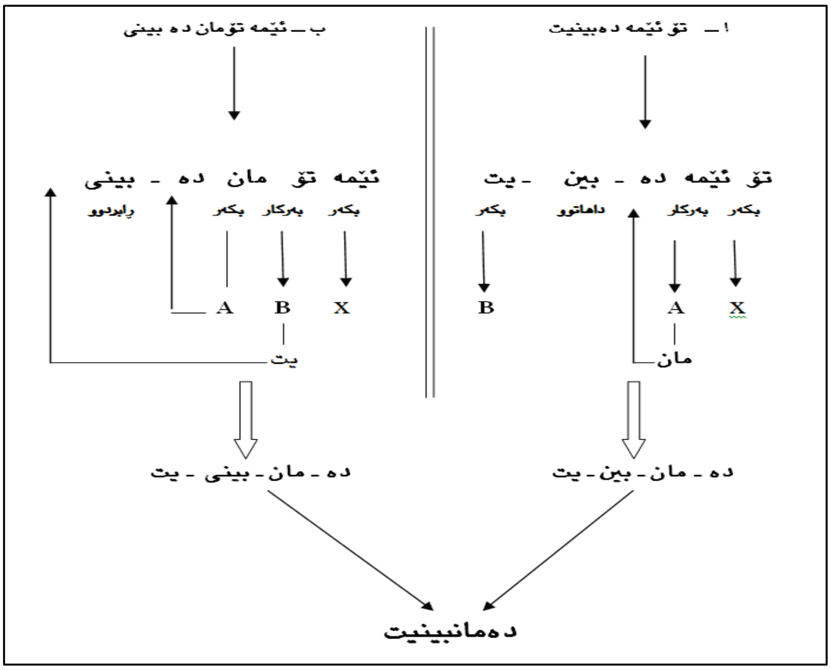

سیمای ئەم ڕستەیە دەقاودەق وەك ئەوەی پێشترە. دوو ڕستەی جیا .. دوو واتای جیا. لە دوو كاتی ڕێزمانیی جیا ، لەئەنجامی سەپاندنی دەستەیێك یاسای گوێزانەوە بۆ گواستنەوەیان لە بنجەكانیانەوە بۆ سیماكانیان ... ڕێكەوت هەردووكی كرد بە هاوسیما و بوو بە هۆی لێڵییەكە[٤].

بە سەپاندنی یاسای لابردنی (ت) ی بە ئارەزوو ئەم ڕستەیە سیمایێكی تریشی دەبێ كە ئەمەیە:

دەمانبینی

لەم جۆرە دارشتنەدا سێ جۆر یاسا (سینتاكسی — مۆرفۆلۆجی — فۆنۆلۆجی) ، هاوكات بەشدارییان كرد لە گوێزانەوەی ڕستەكان لە بنجەكانیانەوە بۆ سیماكانیان و لە چوارچێوەی وشەیێكدا دایانڕشت.

گەر ئەو داڕشتنانەی كە (مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی) بەشداری دەكەن لە ئەنجامدانیان بە یاساكانی (مۆرفۆفۆنیمی) ناودەبرێن و ئەو داڕشتنانەی كە (سینتاكس و مۆرفۆلۆجی) بەشداری دەكەن لە ئەنجامدانیان بە یاساكانی (مۆرفۆسینتاكسی) ناو دەبرێن ، بەلای منەوە بۆ داڕشتنی پۆلۆسینسیتیی لێڵ (مۆرفۆفۆنۆسینتاكس) زاراوەیێكی گونجاوە .

پەراوێزەکان

١ ـ بۆ پێناسەی (پۆلۆسینسیتی) Polosynthetic سەیری ئەم وتارە بکە :

وریا عومەر ئەمین (٢٠٠٧) کوردی زمانێکی پۆلۆسینسیتییە. گ. نووسەری نوێ . ژ ٣٦.

لە ل ١٥١ – ١٥٣ ی کتێبی (پیتۆکەکانی زمانەوانی) ئاراس ٢٠١١ ش دووبارە بڵاوبۆتەوە.

٢ ـ سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

وریا عومەر أمین (١٩٩٥) لێڵی لە زمانی کوردیدا. گ. ڕۆشنبیری نوێ. ژ ١٣٦ ل٦٦ – ٦٩.

لە ل ٢٩٣ – ٣٠٠ ی کتێبی (ئاسۆیەکی تری زمانەوانی) ئاراس ٢٠٠٩ ش بەرچاو دەکەوێ.

٣ – بۆ یاساکانی ئەم لایەنەی ڕێزمانی کوردی سەیری ئەم سەچاوانە بکە:

a) - Waria Omar Amin(1979) Aspects of the verbal construction in Kurdish. University of London. 2nd publishing 2011.by Kurdish Academy.

ب) – وریا عومەر ئەمین (١٩٨٦) ڕێزمانی ڕاناوی لکاو. بغداد.

پ) – __________ (٢٠٠٠) بەراوردییەك . گ. ڕۆشنبیری نوێ. ژ١٤٦ ل ١٦ – ٢٠.

٤ – ئەم دیاردەیە ، یەکەم جار لە ل ١٢ ی سەرچاوە ژ ٥ پێشکەش کرا و یاساکانی دەست نیشان کرا.

سەرچاوەکان

1 - Carr, F. (1993) Phonology.Macmillan Press. London.

2 - Chomsky, N.A. (1965) Aspects of the theory of syntax. Cambridge, Mass. MIT Press.

3 – Katamba, F. (1993) Morphology. Macmillan Press. London.

4 - Waria Omar Amin (1976) Some fundamental rules of Kurdish syntax structure. University of London. Published by Kurdish Academy (2011)

5 - ______________ (1979) Aspects of the verbal construction in Kurdish. University of London.

ملخص البحث

توجد في اللغة الكردية مجموعتان من الضمائر المتصلة التي تظهر مع الفعل للتعبير عن التوافق مع الفاعل يرمزان بـ A وتشمل (م — ت — ى — مان — تان — يان) و B وتشمل (م — يت — x/ يَت —ات — ين — ن — ن).. مجموعة A التي تظهر كفاعل مع المتعدي الماضي ، تظهر كمفعول مع المتعدي المضارع. مجموعة B التي تظهر كفاعل مع المتعدي المضارع ، تظهر كمفعول مع المتعدي الماضي.

الدور	زمن الفعل	
	ماضي	مضارع
فاعل	A	B
مفعول	B	A

هذا البحث الذي هو بعنوان (التركيب الصرفصوتنحوي) محاولة لتفسير هذا الجانب وتبيان سبب الغموض الذي يظهر في بعض الحالات في هذه التراكيب.

Abstract

In Kurdish sentence verb agrees with the subject NP in number and person. Two sets of personal suffixes perform these tasks. Set (A) (m – t – i: - ma:n – ta:n – ya:n) and set (B) (m – i:t – 0/ a:t / e:t - i:n – n – n). Apart from subject agreement , the personal suffixes occur as object also, in opposite tense. Their function are shown in the following table:

	Tense	
Function	Past	Present
Subject	A	B
Object	B	A

In applying transformational rules an ambiguity is created in some circumstances due to the application of some phonological rules. This paper which is entitled (Morphophonosyntax) , is an attempt to explain this phenomenon.